

ENTOMOLOGISCHE BERICHTEN

UITGEGEVEN DOOR

De Nederlandsche Entomologische Vereeniging.

No. 191.

Deel VIII.

1 Mei 1933.

Adres der Redactie:

DR. J. TH. OUDEMANS, SCHOVENHORST, PUTTEN (G).

INHOUD: B. J. LEMPKE, De Nederlandsche vormen van *Cosmotriche potatoria* L. — Dr. H. J. DE FLUITER, Nogmaals iets over het uitkomen van de imago van *Diplostichus tenthredinum* B. B. uit den gesloten cocon van *Diprion pini* (L.). — Dr. J. TH. OUDEMANS, Over het aantal Insectensoorten, binnen een zeker gebied waargenomen. — J. R. CARON, Boekbespreking. — Dr. J. TH. OUDEMANS, Weinig kieskeurige Lepidoptera.

De Bibliotheek der Nederlandsche Entomologische Vereeniging, Koloniaal Instituut, Mauritskade 62, Amsterdam O., is geopend op werkdagen van 9¹/₂—12 en van 1—4¹/₂ uur, des Zaterdags slechts van 9¹/₂—12 uur.

Inzenders gelieven het door hen gewenschte aantal **extra-exemplaren** der E. B., of **overdrukken**, mits minstens 50 stuks, tegelijk met de inzending van hun manuscript aan te vragen.

De Nederlandsche vormen van *Cosmotriche potatoria* L.

In het Januari-nummer van *Lambillionea* verscheen een publicatie van Dr. MEZGER, die vooral de Hollandsche lezers zeer zeker geïnteresseerd zal hebben. In dit artikel behandelt de schrijver nl. enkele rassen en vormen van *Cosmotriche potatoria* L., afkomstig uit ons land. (Titel: „*Races atrinerva* GRÜNBERG et *berolinensis* HEYNE de *Cosmotriche potatoria* L.”).

Zonder aan de verdienste van het artikel te kort te willen doen, ben ik echter op enkele punten een andere meening

toegedaan. Ik zal hier niet alleen de door Dr. MEZGER behandelde en beschreven vormen bespreken, doch alle, die bij ons gevonden zijn (of kunnen worden). Ik baseer mij hierbij uitsluitend op de oorspronkelijke beschrijvingen, in plaats van op het uittreksel in SEITZ, de eenige wijze, om misverstand te voorkomen, terwijl ik tevens als grondslag neem de door Dr. J. TH. OUDEMANS in het *Tijdschr. v. Ent. deel L, plaat 2, fig. 14-21*, (1907), afgebeelde vormen, zoodat er geen twijfel kan bestaan, welke kleurverscheidenheden ik bedoel.

De eerste vraag, die zich voordoet, is deze: Wat is de typische vorm van het ♂ en het ♀ van *potatoria*? LINNAEUS (*Syst. Nat., 10e uitgave, p. 498, 1758*) geeft de volgende beschrijving: „*Potatoria. P. Bombyx elinguis, alis reversis flavis: striga fulva repanda punctis duobus albis.* Goed., *Ins., I, t. 12*; List., Goed., f. 82; Rai, *Ins., 142, a. 3.*; Alb., *Ins., t. 17*; Merian, *Eur., 2, p. 27, t. 16*; Roes., *Ins., 1, phal. 2, t. 2*; Wilk., *Pap. 27, t. 3, b. 2.* Habitat in Gramine Europae australioris. Larva caudata, cristata, pilosa, lateribus albo maculatis”

Waar LINNAEUS hier ♂ en ♀ niet afzonderlijk vermeldt, en slechts één kleur beschrijft, volgt hieruit, dat alleen het gele ♂ en het gele ♀ den typischen vorm vertegenwoordigen. Dat de andere kleurvormen hem niet onbekend waren, blijkt uit zijn citaten: RAY beschrijft het ♂ als bruingeel, ALBIN beeldt een geel ♀ en een donkerbruin ♂ af, MERIAN een lichter bruin ♂, ROESEL een donker ♂ (ongeveer als OUDMS., fig. 17), WILKES een roodgeel ♂ en ♀. Dat er groote gebieden zijn, waar het typische gele ♂ niet voorkomt, doet natuurlijk niets ter zake; niet de meest voorkomende, doch de eerstbeschreven vorm is het type. De beschrijving van GRÜNBERG (*Seitz, vol. II, p. 164, 1911*) is dan ook onjuist, waar hij schrijft: „Die typische *potatoria* L. ist als ♂ rotbraun mit mehr oder weniger ausgedehnten helleren Stellen”. TUTT daarentegen (*Brit. Lep., III, p. 162, 1902*) geeft een correcte beschrijving van den typischen vorm: „Yellow, with normal transverse lines. ♂ and ♀ = *potatoria*, LINN.”

Rest nog te bepalen, welk ras het nimotypische is. Het eerste citaat van LINNAEUS is GOEDAERT, *Histoire naturelle des Insectes*. Deze beschrijft den vlinder (p. 40) als: „un gros

papillon jaune." Dit stemt overeen met LINNAEUS' diagnose („flavis"), zoodat het Hollandsche gele ♀ en ♂ het typische ras vormen, een buitenkansje, dat niet vaak voorkomt! (GOEDAERT beeldt een ♀ af. De kleur doet niets ter zake, daar, volgens vriendelijke mededeeling van Dr. MAC GILLAVRY, de platen pas na G.'s dood gekleurd zijn).

Ik geef nu een opsomming der diverse vormen, van licht naar donker.

1. **pallida** SPLR., *Schm. Eur.*, I, p. 121, 1908; *grisescens* MEZGER, *Lamb.*, 1933, p. 11. Oorspr. beschr.: „Vermelding verdienen nog de bleeke aberraties, met meer of minder uitgesproken grijze teekening". (Dr. A. SPULER).

Dr. MEZGER beschrijft dezen vorm naar twee ♀ ♀ uit „Friesland" (een waardelooze plaatsaanduiding!) als *grisescens*. Het is de extreme vorm van den volgenden.

2. **berolinensis** HEYNE, *Soc. Ent.*, XIV, p. 3, 1899. Oorspr. beschr.: „Zooals bekend varieert de grondkleur zoowel bij het ♂ als bij het ♀ van *potatoria* niet onbeduidend. Bij het eerste is ze donkerbruin, lichter bruin of bruin met lichtere, meer geelachtige tinten er tusschen. Bij *berolinensis* is de grondkleur bleekgeel. De deelen der bovenzijde, die bij den stamvorm het donkerste zijn, dus de wortelhelft van den voorvleugelrand, de schuine streep en de buitenrand-teekening der voorvleugels en de streep- of bandvormige schaduw der achtervleugels, zijn meer of minder duidelijk grijsgeel (grijs) getint. Deze grijsgele (grijze) tint kan zoo sterk optreden, dat de bleekgele grondkleur er bijna geheel door overdekt wordt. Deze vorm is blijkbaar het zeldzaamst [afgescheiden als *pallida*!]. Gewoonlijk treedt genoemde tint slechts zwak, soms zelfs slechts even aangeduid, op. Gele vegen vertoonen zich aan de buitenzijde van de bleek geelachtigwitte middenstip en aan den wortel, naar den binnenrand. De bovenzijde der achtervleugels en de onderzijde der voor- en achtervleugels stemt, wat de streepvormige teekening betreft, overeen met den stamvorm; alleen zijn grondkleur en franje van alle vleugels bleekgeel. De grondkleur van het ♀ is bleekgeel, de teekeningen even donkerbruin als bij den stamvorm, en daar de grondkleur veel lichter is, treden deze bij de variëteit veel sterker op den voorgrond. Ook de onderzijde is zeer

veel bleeker dan bij *potatoria*, soms bijna witgeel. De overige lichaamsdeelen, dus kop (zonder de oogen, die, evenals bij den stamvorm, donker zijn), sprieten en palpen, halskraag, thorax, achterlijf, borst en pooten zijn bij het ♂ duidelijk geel, bij het ♀ bleek- of witgeel; slechts bij de weinige zeer sterk grijsgeel (of grijs) getinte ♂♂ is ook de beharing der palpen, van den halskraag en den thorax, het lichaam en de pooten grijsgeel (grijs)". (A. HEYNE).

HEYNE beschreef den vorm van Berlijn, waar deze zeldzaam is (10/0 of minder der ♂♂); TUTT vermeldt hem van Engeland; volgens Dr. MEZGER is hij de overheerschende vorm in „Friesland” (maar natuurlijk lang niet overal!). Ik zelf bezit twee ♀♀ uit de Ankeveensche plassen en een van Helenaveen.

2a. *obsoleta-berolinensis* TUTT, l. c., 1902. Oorspr. beschr.: „Licht grijsachtig- of witachtig geel, eenkleurig, d. w. z. zonder dwarslijnen. ♂ en ♀”. (J. W. TUTT).

Deze vorm zal zeker in Nederland te vinden zijn.

3. *potatoria* L. Bij het ♀ een gewone vorm, bij het ♂ in de lage deelen van het land plaatselijk de overheerschende of zelfs eenige vorm, in het zuiden en oosten echter niet of sporadisch. OUDMS. fig. 14 en 19.

3a. *obsoleta-potatoria* TUTT, l. c. Oorspr. beschr.: „Geel, zonder dwarslijnen. ♂ en ♀”. (J. W. TUTT).

1 ♂, Aalsmeer.

3b. *feminalis* GRÜNBERG, *Seitz, II, p. 164, 1911*. Oorspr. beschr.: „Een zeer lichtgeel gekleurde vorm van het ♂ met zeer onduidelijke teekening en bijna onzichtbare middenstip der voorvleugels; de band op de achtervleugels is opvallend breed en diffuus”. (K. GRÜNBERG).

Onderscheidt zich van den vorigen vorm alleen door de bijna afwezige middenstip. Inlandsch?

3c. *atrinerva* GRÜNBERG, l. c. Oorspr. beschr.: „De figuren 26g 1 en 2 toonen een in beide geslachten overeenstemmenden dof-okergelen vorm van Nederland (Amsterdam), eveneens met weinig scherpe teekening (vooral bij het ♀), bij welken de aderen, vooral op de voorvl., opvallend zwart getint zijn”. (K. GRÜNBERG).

Deze vorm dreigt eene beroemdheid te worden. Voor het eerst door den heer R. A. POLAK nu bijna 40 jaar geleden bij Amsterdam gevonden en sinds dien herhaal-

delijk gekweekt, is zijn oorspronkelijke vindplaats door de sterke uitbreiding van de stad thans bijna geheel verdwenen. Toch komt de vorm ook in naburige rietvelden voor, zooals de heer POLAK mij meedeelde, zij het dan ook minder talrijk. Bovendien is als vindplaats bekend het Naardermeer. Ik ben echter overtuigd, dat er meer vindplaatsen zullen zijn. Ik zelf bezit prachtige ♂ ♂ van Wormerveer, met sterk zwart bestoven costa en vleugelwortel, geen *atrinerva* dus, maar in elk geval exemplaren, die het bestaan van dezen vorm in Waterland niet onwaarschijnlijk maken. En wat weten we eigenlijk van de Zuidhollandsche en Friesche meren en plassen af? Wie heeft daar series verzameld? Ik ben dan ook niet zoo pessimistisch ten opzichte van *atrinerva* gestemd als Dr. MEZGER, die schrijft: „Tout concorde à pouvoir dire que d'ici quelques années, la disparition d' *atrinerva* sera un fait accompli”.

Ons Fransch medelid maakt echter nog een andere opmerking over *atrinerva*, nl. deze, dat de beschrijving van GRÜNBERG onjuist is. De grondkleur zou nl. niet dof okergeel zijn, maar oranje. „Altijd ziet men bij de ♂ ♂ een oranje veeg van het midden van den vleugelwortel langs den binnenrand naar den staarhoek en van de middenstip van den voorvleugel naar den buitenrand Bij de ♀ ♀ zijn de vier vleugels eenkleurig oranje”. Bovendien zouden de zwart bestoven aderen geen kenmerkende eigenschap van *atrinerva* zijn; er zouden zelfs exemplaren zonder zwarte aderen en banden zijn, door Dr. MEZGER *obsoleta-atrinerva* genoemd. Deze conclusie is echter onjuist. Terwijl GRÜNBERG slechts het oog had op een toevallige afwijking, beschrijft Dr. M. het ras, dat bij Amsterdam en precies zoo aan de Zaan vliegt. We moeten de diagnose opvatten, zooals GRÜNBERG ze geeft: een gele vorm (de juiste tint doet er weinig toe) met zwart bestoven aderen. Het zou ook dwaasheid zijn, een exemplaar zonder dit laatste kenmerk *atrinerva* te noemen!

4. **lutescens** TUTT, *l. c.*, p. 162; *atrinerva* MEZGER nec GRÜNBERG, *in part. l. c.*, p. 11. Oorspr. beschr.: „Diep geel of oranjegeel, met normale dwarslijnen. ♂ en ♀”. (J. W. TUTT).

Zie OUDMS., fig. 15 en 20. Evenals *potatoria* een zeer gewone vorm in de lage gedeelten van ons land.

4a. **obsoleta-lutescens** TUTT, *l. c.*, p. 163; *obsoleta-atrinerva* MEZGER, *l. c.*, p. 10. Oorspr. beschr.: „Diep geel of oranjegeel, zonder dwarslijnen. ♂ en ♀”. (J. W. TUTT).

4b. **aurantiaca** MEZGER, *l. c.*, p. 12. Oorspr. beschr.: „Twee ♀♀, eveneens uit Friesland afkomstig, 18 Juli 1931 en 20 Juli 1932, hebben de voor- en achtervleugels geheel van een oranjekleur . . .” (Dr. MEZGER).

Bijna alle ♀♀ van Wormerveer zijn van een prachtige diep oranje kleur, doch ook op andere plaatsen komt deze vorm voor: Ankeveen en Aalsmeer.

5. **proxima** TUTT, *l. c.*, p. 163. Oorspr. beschr.: „De gele grondkleur, bestoven met roodachtig geel of -bruin aan den wortel van de costa, dwarslijnen van dezelfde tint; lichtgele achtervleugels met donkerder dwarslijn. ♂ en ♀”. (J. W. TUTT).

Deze vorm komt nooit bij Wormerveer (in geheel Waterland?) voor, noch een der volgende, wèl ten Zuiden van Amsterdam (Aalsmeer, Ankeveen).

5a. **intermedia** TUTT, *l. c.*, p. 163. Oorspr. beschr.: „De gele grondkleur, bestoven met roodachtig geel of -bruin langs costa en achterrand, met gewone dwarslijnen, en roodachtig gele achtervleugels met donkerder dwarsschaduw, ♂ en ♀”. (J. W. TUTT).

Zie OUDMS., fig., 16! Op vele plaatsen een gewone vorm bij het ♂.

6. **diminuta** TUTT, *l. c.*, p. 163. Oorspr. beschr.: „Roodachtig bruin of roodachtig chocoladekleurig, een gele striem bij de middenvlek, een gele vlek aan den vleugelwortel, normale dwarslijnen; achtervleugels roodachtig bruin. ♂ en ♀”. (J. W. TUTT).

Zie OUDMS., fig. 17! Een typische vorm van het ♂ in de hogere deelen van het land: Helenaveen, Epen, maar ook Ankeveen!

6a. **obscura** CLOSS, *Gubener Ent. Z.*, XIV, kolom 122, 1920. Oorspr. beschr.: „Bruingrijs met bleekgele wortelvlek der voorvl., donkergrijze achtervl., alle teekeningen zeer scherp”. (CLOSS).

Verschilt in tint van *diminuta*. Beschreven naar een ♀ van Hagen-Holstein. Zal ook bij ons wel voorkomen.

7. **extrema** TUTT, *l. c.*, p. 163. Oorspr. beschr.: „Diep roodbruin, met een purperen gloed, de vleugelwortel aan

den binnenrand nauwelijks lichter dan de rest van den vleugel; dwarslijnen donkerder, achtervleugels purperkleurig roodbruin. ♂ en ♀". (J. W. TUTT).

Zie OUDMS., fig. 18 en 21! Vooral bij het ♀ zeer zeldzaam, doch ook bij het ♂ verre van gewoon.

7a. **obsoleta-extrema** TUTT, *l. c.*, p. 163. Oorspr. beschr.: „Als in extrema, maar zonder dwarslijnen". (J. W. TUTT).

Wat *potatoria* vooral zoo belangwekkend maakt, is de duidelijke neiging tot het vormen van rassen. Zooals bekend is, komen de lichte ♂ ♂ vooral in de lagere deelen, de donkere in de hoogere deelen voor. Daar bijna elke vorm nu eens een ab., dan weer een var. of een ras kan zijn, heb ik geen dezer woorden vóór de geciteerde vormen geplaatst. Ik bezit alleen voldoende materiaal van Wormerveer, Aalsmeer en Ankeveen, om daarover een juist oordeel te kunnen uitspreken; van andere vindplaatsen (Epen, Helenaveen, Voorschoten) slechts enkele exemplaren. Zooals ik reeds schreef, komen bij Wormerveer uitsluitend ♂♂ van *potatoria* en *lutescens* voor, soms prachtig zwart bestoven. De ♀♀ zijn alle òf *lutescens* òf *aurantiaca*. Aalsmeer is een menggebied van lichte en donkere vormen (*potatoria* tot *intermedia*), Ankeveen eveneens, doch de gele ♂ ♂ komen hier niet meer voor, wel alle vormen van *intermedia* tot *diminuta*; de drie ♀♀ behooren resp. tot *berolinensis*, (twee ex.) en *aurantiaca*. Om een juist inzicht in de rassenvorming van *potatoria* in ons land te krijgen, is het dringend noodig, te kunnen beschikken over flinke series van vele vindplaatsen.

Amsterdam, Maart 1933.

B. J. LEMPKE.

Nogmaals iets over het uitkomen van de imago van *Diplostichus tenthredinum* B.B. uit den gesloten cocon van *Diprion pini* (L.).

In mijn publicatie „Bijdrage tot de kennis der biologie en epidemiologie der gewone dennenbladwesp, *Pteronus pini* (L.) in Nederland" (2) en in een klein artikeltje „Het uitkomen van de imago van *Diplostichus tenthredinum* B.B.,